

А. Публикации преди ОНС „Доктор“:

Любенова, А. Християнският храм и неговата сакралност. В: Годишник на АМТИИ, 2008, с. 138-143, ISSN 1313-6526.

Статията показва християнския храм като част от богослужението и заложената символика в архитектурните форми.

Любенова, А. Светата Троица. В: Годишник на АМТИИ, 2008, с. 144-147, ISSN 1313-6526.

Светата Троица е една най-дискутираните теми в християнството. В статията се разглежда православно учение за Троичността на Бога и отделните Лица.

Любенова, А. Болгарская икона. В: Сборник доклади, VIII Международный форум „Задонские Свято-Тихоновские образовательные чтения“, Липецк, 2013, ISBN 978-5-906269-03-04, с. 174-175.

Статията разглежда някои от специфичните характеристики на българската иконопис, от падането на Константинопол до началото на XX век. Проследява както творчеството на определени зографи, така и ателиетата.

Б. За заемане на за заемане на академичната длъжност ‘доцент’ в катедра Теология на Философско-историческия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“

МОНОГРАФИИ

Любенова, А. Слово и образ (видимото и невидимото в православната иконография), 2013, ISBN 978-619-7034-14-1, с. 1-172.

Изследването “Слово и образ” въвежда в богословието на иконата и техниката на изписването на свещените изображения. Самото заглавие на труда представя връзката между практиката и теорията в изписването на иконата, и това е Словото. Иконата е образ

на невидимото, изобразяване на невидимото по сетивен и видим начин, за да се осъществи връзката между тварното и нетварното, между човека и Бога. Предложеното изследване има за предмет православната иконография във всичките ѝ аспекти - богословски, исторически, изкуствоведчески, технологични. То може да бъде определено като интердисциплинарно, което е продиктувано от темата му. Разкрива в дълбочина различните аспекти на православната иконография, подчинявайки ги на идеята за единство на външна форма с вътрешно съдържание. В структурно отношение изследването е съобразено с най-новите тенденции за този вид обобщителни трудове. Разгръща се многопластово, в рамките на широк комплексен подход към решаването на проблемите, свързани с видимото и невидимото в православната иконографска традиция. Главите са с относителна самостоятелност, с отделно уговорени цели, обхвати и подходи, при анализа на общата тема за видимото и невидимото в православната иконография. Същевременно между тях има логическа връзка и последователност.

Любенова, А. Мозаечното изкуство в късноантичния Филипопол IV-VI в., FastPrintBooks, 2021, ISBN 978-619-236-227-0, с. 1-341.

Тази работа има за цел да предостави нова информация и да покаже в различна, по-аналитична светлина вече поне частично познатите мозайки, добавяйки нови наблюдения: към характеристиките на иконографските стилове; нови археологически и епиграфски данни, съчетани с известните досега исторически данни, за уточняване и оправдаване на някои изцяло нови датировки; на влияния от други, обикновено по-големи арт центрове; трансформацията на художествения език, стилове и семантика, в контекста на диалога - християнство и езичество. По своята същност изследването е интердисциплинарно, което е продиктувано от самата тема. Мозаечното изкуство се разглежда през призмата на теологията, историята на изкуството, културната и политическа история, археологията и архитектурата. В тази работа представям мозайките на Филипополис в контекста на периода, историческите предпоставки за появата на различни стилове, техники и технологии, опитвам се да проследя ателиетата и тяхното развитие, както и предназначението на сградите, свързани с изображения в тях.

Любенова, А. Подовите мозайки от Филипопол, FastPrintBooks, 2021, ISBN 978-619-236-237-9, с. 1-227.

Тази книга е един опит мозайките от късноантичния Филипопол да навлязат в обръщение сред научните среди. Каталогът на мозайките е непълен и частично описва мозаечните подове, а снимковият материал е с лошо качество и лимитирани изображения, но това се дължи на авторските права на проучвателите, които дори след като внесоха документацията в ЮНЕСКО, все още не са ги публикували. Мозайките са част не само от историята и културата на Филипопол, но и на българското, и на световното културно наследство, което обхваща нематериалното и материалното, недвижимото и движимото наследство, като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална и културна идентичност, и притежават научна и културна стойност. Те са част от нашето национално и от световното богатство, културна ценност с изключително значение, чието проучване е от съществено значение. Цялостният облик на мозаечното изкуство във Филипопол ще бъде предмет на още много поколения учени. Предложеното проучване е само една малка крачка в тази посока.

СТУДИИ

Любенова, А. Православната иконография чрез образа на Свети Райко Шуменски. В: „Приноси към християнското културно-историческо наследство”, Пловдив, том 1, 2011, с. 96-117, 177-179, ISBN 978-954-8812-36-8.

Иконите са част от православната традиция и самата литургия. В иконите не може да има нищо случайно, тъй като всичко в православната живопис има своето значение. Светиите са били действителни хора, живели в определен период от време, и са били част от общество, носещо своите собствени характеристики. Когато създаваме образа на светците, трябва да вземем предвид не само костюма, но и вида, позата, животът и атрибутите, с които те да бъдат представени. Иконографията на св. Райко Шуменски е пример за това

какво трябва да се проучи и как трябва да се представи светецът. Св. Райко е бил млад човек от гр. Шумен, роден през 1784 г. и починал мъченически през 1802 г., защитавайки вярата си. Той е бил от заможно семейство и неговата носия трябва да се представи богата и исторически точна. Също така, като мъченик той трябва да бъде представен с атрибути като корона, диадема или кръст. Друга характеристика в изобразяването е пръстен, като част от разказа за живота му. Райко е бил млад мъж, така че трябва да бъде нарисуван без брада или мустаци; млад, но мъжествен. Днес имаме пълен култ към св. Райко Шуменски като български православен светия, включително и икони с неговия образ.

Любенова, А. Християнството и особености на религиозния живот във Филипопол през IV-VI век. В: „Приноси към християнското културно-историческо наследство”, Пловдив, том 2, 2013, 29-71, ISBN 978-954-8812-73-3.

Християнските императори не водят война срещу езичеството, нито го толерират или подкрепят. Това е период, в който населението търси алтернативно спасение, което езическите култове не могат да му предложат. Изглежда, че липсата на държавно финансиране, заедно с липсата на алтернатива за спасение, водят до упадък на много от езическите култове сред огромното население на империята. Това се оказва с катастрофални последици за езичеството. Не е изненадващо, че се смята, че широкото разпространение на философското движение неоплатонизъм е предназначено изключително за добре образования елит и остава неразбрано от масите. Това естествено води до изчерпване на езическите култове и изоставяне на техните храмове, които по-късно са превърнати в кариери.

Това е кратък анализ на проблемите, възникнали по време на установяването на християнството в Източната Римска империя през IV-VI век. Можем да заключим, че налагането на християнството не е постигнато със сила, а по-скоро чрез промоция, по един или друг начин, от държавното правителство, неговите институции и от самата Църква. Християнството, за да се утвърди като основна религия, приема значителна част от езическите ритуали. Само постфактум държавата сякаш отнема правата и привилегиите на

езичниците, които по този начин са поставени в чуждо за тях общество. За да се реинтегрират в това ново общество, те трябва да станат християни.

Основните проблеми, с които се сблъсква зараждащата се Църква, от самото начало на нейното съществуване, са официално свързани с изграждането на последователна линия и обединението на религията. За целта е необходимо да преминем през тринитарния и христологичния спорове, които ескалират от съществуването на различни ереси, отслабващи Църквата отвътре. Не е изненадващо, особено през четвърти век, основните врагове на християнството да не са езичниците, а последователите на различните ереси. Всъщност, този феномен може да се разглежда като легитимен инструмент в развитието на Църквата, която дотогава се развива в различни хаотични движения, в резултат на влиянието на различни философски системи или високо образовани християни. Някои от тези движения и тенденции избледняват с времето, но други продължават живота си дори след смъртта на своя основател, като същевременно оказват значително влияние върху догматичните спорове от IV-V век.

Дебатът "Езичници - християни" във Филипопол е разкрит в няколко аспекта, които са емблематични, особено за IV-V век. Като основа за изследванията по този въпрос можем да извлечем главно резултатите от археологическите разкопки, които дават светлина по темата и по някакъв начин предлагат по-изчерпателна перспектива, разгледана заедно с текущите процеси в империята. Филипопол като провинциална столица се намира във вътрешността на провинция Тракия, близо столицата Константинопол, и е пряко засегнат от промените, случващи се в империята. Разкопките (макар и непълни на този етап) показват липсата на езически погребения във Филипопол през втората половина на IV век. Разбира се, това не показва изчезването на езичеството, а по-скоро показва много големия процент християни сред населението и упадъка на езичниците в града.

Епиграфските паметници и археологическите разкопки в днешен Пловдив осигуряват допълнителни доказателства за съществуването на езичници дори след 391 г. Те са били интегрирани в обществото и дори са заемали ръководни постове. Например, в един от надписите от V век се споменава Девот - името Девот е име на езичник, с ранг на „най-божествени мъже“, който е бил член на висшето общество във Филипопол. Много членове на обществото от по-ниските нива и по-високите нива, както и през V-VI век, не приемат

християнството и все още запазват езическите си вярвания, което се потвърждава от констатираните промени и в други части на империята.

Любенова, А. Литургията и символиката на изображенията в раннохристиянските мозайки от Филипопол IV-VI век. В сборник докади: Мултикултурният човек, ИК „Гутенберг“, 2016, с. 40-64, ISBN 978-619-176-080-0.

Религиозното изкуство не трябва да се разглежда изолирано, като съществуващо само по себе си. Преди всичко, образите, които представя, трябва да се обсъждат във връзка с литургията, особено с Тайнството на Тайнствата, Светата Евхаристия, която символизира основните положения на християнството. Много символи в раннохристиянските мозайки могат да бъдат разграничени, но тази статия се фокусира върху най-важните - литургичните. Раннохристиянската архитектура има две цели - като част от религията и литургията, и като архитектурна сграда. Евхаристийният чин и съпътстващият ритуал са с най-силно влияние върху планирането и развитието на архитектурата на раннохристиянските църкви. Литургичният план се отнася до функционалността и аргументацията на храма. За да разберем напълно архитектурата на определена църква, трябва да видим как религиозната церемония, за която е построена, е включена в нея. Както показва краткият преглед - и архитектурните форми, и декорациите са тясно свързани с ритуала. Композициите, паната и декоративните геометрични мотиви, и по-специално изображенията на подовите мозайки, маркират осите на процесията и символизират Евхаристията, християнския космос и идеология. Те са част от езика на изобразителното изкуство, но имат и катехизисна функция, която е лесна за разбиране и запомняне.

СТАТИИ

Ljubenova, A., Topalilov, I. Neue Überlegungen zum hexakonchalen Martyrium von Philippopolis (Plovdiv, Bulgarien) – Mitteilungen zur Christlichen Archäologie 16, 2010, ISBN 978-3-7001-6884-3, с. 59-70.

Настоящата статия разглежда датата на основаване на шестконхалния мартириум, открит в близост до „Източната порта на Филипопол“. Трудността възниква поради липсата на каквито и да било конкретни данни за мартириума, включително археологически, исторически и др. За да се справим с тази ситуация, се спираме на комплексно проучване на топографията на ранния християнски Филипопол, както и на погребението *ad sanctos* в града. Направен е кратък анализ на всички известни в момента мартирии в днешна България, като са разпознати четири основни типа. Мартириумът от Филипопол принадлежи към групата с конхи, които се появяват в Тракия още в края на IV век. Комплексното проучване на шестконхалния мартирий близо до източната порта на Филипополис показва, че той е построен в края на IV - началото на V век, като отговор на вярването от това време, за скорошното идване на Второто пришествие.

Любенова, А., Качалова, С. М. Условия ефективности антинаркотической рекламной кампании. В сборник: “Современная стратегия противодействия наркомании, алкоголизму и иным асоциальным явлениям”, Липецк, 2016, ISBN 97-5-9907823-6-5, с. 453-462.

Статията разглежда традиционните и иновативни форми на рекламата, от гледна точка на ефективността на провеждането на антинаркотична кампания, въпросите за позиционирането на репликираща се реклама спрямо различни целеви групи, естеството на рекламните послания, насочени към пропагандата срещу наркотиците, особеностите на сюжета, медийно планиране и стратегия за разпространение на реклама срещу употребата на наркотици.

Любенова, А. Към символиката на мозаечната украса на т. нар. Малка базилика в Пловдив. В: Сборник доклади „Изкуство и контекст“, София, 2008, ISSN 1313-7379, с. 250-257.

Статията представлява анализ на мозайките от т.нар. Малка базилика, открита в Пловдив, който показва, че за пълното разбиране на значението на символите, представени върху мозаечните подове, а и не само на тях, е необходимо научното им изследване да бъде съчетано с богословското. Това е необходимо, също така, и поради спецификата, която изразява религиозното изкуство.

Любенова, А. Символиката на „хляба“ в мозаечното изкуство във Филипопол през IV-VI век. В: Сборник доклади „Изкуствоведски четения“, София, 2010, ISSN 1313-2342, с.146-155.

Представените примери от Филипопол показват точна зависимост и следване на литургичната практика за използването на южния кораб при евхаристийната процесия, но се различават в ситуирането на диаконикона. От особен интерес е интегрирането на нартекса на т. нар. Малка базилика в самата процесия, което, предвид архитектурната особеност на сградата, не пречи на провеждането на самото шествие.

Любенова, А. Предизвикателства пред съвременната църковна живопис. В: Сборник доклади „Изкуствата, пазарът, публиките“, БАН, София, 2013, ISBN 978-954-8594-44-8, с. 214-221.

Изключително тревожна е новопоявилата се тенденция православните храмове да бъдат благоукрасявани с помощта на „съвременни технологии“ и репродукции. Масовото навлизане на репродукции (тапети) изправя пред нови предизвикателства специалностите в средните и висши училища, а също така и гилдията на българските зографи. Дали съвременните технологии няма да превърнат интериора на храма в бутафорен декор, или зографите ще успеят да възродят самобитността и благолепието на древната българска иконография?

Любенова, А., Петкова, Б. Некоторые аспекты влияния русской традиции на современную болгарскую иконографию. В: Выстраивая добрососедство. Россия на пространствах Европы, Москва, Издательство „Весь Мир”, 2013, ISBN 978-5-7777-0539-6, с. 132-139.

От обзора на състоянието на съвременната църковна живопис в България става ясно, че много от работите на днешните зографи носят в себе си руско влияние. В статията е проследено творчеството, както на отделни иконописци, така и на ателиета.

Любенова, А., Тонковид, С. Б. Научно-образователный центр болгарской культуры, церковной живописи и дизайна. В: Сборник доклады - IX Международный форум „Задонские Свято-Тихоновские образовательные чтения“, Липецк, 2014, ISBN 978-5-906269-09-6, с. 211-213.

Динамичните процеси на глобализацията поставят все по-належащо проблема за запазването и съхранението на традиционните ценности и националната идентичност. Православната вяра се явява фактор при запазването и формирането на националната идентичност. В тези условия образователните центрове във висшите училища, центрoвете за международна и научно-образователна дейност, в рамките на православната култура, могат да са ключът към решението на дадения проблем.

Любенова, А. Символы духовного единства православных народов России и Болгарии. В: Сборник доклады - X Международный форум „Задонские Свято-Тихоновские образовательные чтения“, Липецк, 2014, ISBN 978-590-906269-24-9, с. 24-26.

Духовното единство в Православната църква все повече попада под влиянието на политическите течения и интереси. Днес мнозина отричат свидетелствата за културното и религиозното общение между България и Русия. Историята е съхранила много свидетелства и паметници, чието значение не може да бъде забравяно или пренебрегвано.

Любенова, А. Религиозный фактор Русско-Болгарского научно- образовательного сотрудничества. В сборник доклады: Княз Владимир – Цивилизационный выбор Руси, Региональный этап XII Международных Рождественских образовательных чтений, Липецк - Задонск, Липецк, 2015, ISBN 978-5-9906427-5-1, с. 242-246.

Проследява целите и мисията на „Научно-образователен център за българска култура, църковна живопис и дизайн“, през призмата на Православието и най-вече на православно учение, заложено в изображението на Света Троица на Рубльов. Показва резултатите и влиянието върху участниците от съвместните дейности.

Любенова, А. Особенности религиозной жизни в Филиппополет (IV-VI в.). В: Сборник доклады - XI Международный форум „Задонские Свято-Тихоновские образовательные чтения“, Липецк, 2016, ISBN 978-5-88526-777-9, с. 232-234.

Изследването на проблемите за проникването и укрепването на християнството във Филиппопол, предвид оскъдната изворова база, беше възможно да бъде направено единствено след прилагането на комплексен анализ, както на писмените извори, така и на епиграфските паметници, и на резултатите от археологическите разкопки. По този начин не само се разширява основната изворова база за изследване, но и се подпомага разкриването на различни специфики и особености на процеса, недоловими при другите видове извори.

Любенова, А. Для мозаичистов. В сборник: Инновационные технологии в образовании, промышленности и дизайне, Липецк, Липецкий государственный технический университет, 2019, ISBN 978-5-88247-970-0, с. 228-236.

Статията е посветена на техниката, технологията и материалите, използвани в процеса на изработка на късноантичните мозайки. Предоставя се исторически преглед на мозаечните техники, както и препоръки за съвременните мозаицисти

СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ

Повечето от изследванията ми и свързаните с тях публикации несъмнено имат интердисциплинарен характер. Значителна част от тях засягат въпроси от областта на Богословието, като допирни точки с него имат и част от изведените приноси.

Изобразителното изкуство в църквата не е самоцел, а е тясно обвързано с цялостния духовно-гтайствен живот на Източната църква. Именно като „богословие в образи“ го представям в цялата му сложност и дълбочина. Богословския подход, който съм избрала, е своеобразна гаранция, че връзката между изобразителното изкуство и богослужението ще бъде най-пълно и точно разкрита. Нещо, което определено отличава работата ми от редица сродни, но едностранчиво подхождащи към същия проблем изследвания.

Особено място в изследванията ми е отделено на храмовата архитектура, частите на храма, тяхната украса и предназначение.

Несъмнено като най-значим принос на изследванията ми, от богословска гледна точка, е опитът мозаечната украса на ранни култови сгради във Филипопол да бъде свързана с големите триадологични и христологични ереси от древността - арианство, несторианство, монофизитство, монотелитство и др. Доколкото ми е известно, липсва специално изследване на връзката между големите ереси от епохата на вселенските събори и изобразителното изкуство, използвано в храмовете през същия период. Ето защо пробвам да засегна, макар и частично, този проблем.

Освен споменатите теми от изследванията ми, които могат да бъдат определени като приноси, в тях са засегнати и редица второстепенни въпроси, които също са останали встрани от интереса на изследователите и по тях липсват специални изследвания. Такъв е въпросът за историята на Филипопол в началото на византийската епоха, проникването и утвърждаването на християнството в Тракия и по-конкретно във Филипопол, храмовете в града и украсата им, етническият състав на градското население, съществуването на различни работилници за мозайки в града и др.

Изследванията ми са навременни и много полезни, запълващи сериозна празнина в културната история на град Пловдив.

Предложените изследвания имат за предмет християнското изкуство във всичките му аспекти - богословски, исторически, изкуствоведчески, технологични. Те разкриват в дълбочина различните аспекти на православната иконография, подчинявайки ги на идеята за единство на външна форма с вътрешно съдържание, като съм запазила стремежа към научна безпристрастност и обективност при излагането на материята. В своите проучвания не само предлагам, но и защитавам един нов, богословски поглед към проблем, който досега се смяташе за запазен периметър на християнското изкуство и на изкуствоведите.

Езикът, на който са написани научните трудове, е достъпен, което позволява с тях да се запознаят и неспециалисти.

- Определяне точния вид на изобразените птици в Епископската базилика;
- Интерпретиране изображенията, според предназначението на сградите и помещенията, като се посочва трансформацията на тяхната семантика от езичеството към ранното християнство;
- Хронологично проследяване произхода на използваните схеми, тяхното обогатяване, синтезиране и накрая схематизиране;
- Откриване на сходствата и паралелите с подобни мозайки от късната античност;
- Откриване в мозайките на Филипопол същия глобален процес на създаване на късноантичната концепция „мозайка-килим“;
- Проследяване създаването на общобалкански и местни иконографско-стилови особености в паметниците;
- По-прецизно датиране на паметниците, според археологическите, историческите и епиграфските данни, и контекста;
- Разграничаване на различните местни и чужди ателиета;
- Опитът мозаечната украса на ранни култови сгради във Филипопол да бъде свързан с големите триадологични и христологични ереси от древността - арианство, несторианство, монофизитство, монотелитство и др.;

- Предлагам и защитавам един нов, богословски поглед към проблем, който досега се смяташе за запазен периметър на християнското изкуство;
- Описанието на мозайките от късноантичния Филипопол позволява те да навлязат в обръщение сред научните среди.